

3-36

4260-р

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ЗАСАНЬСКА НАДІЯ ДМИТРІВНА

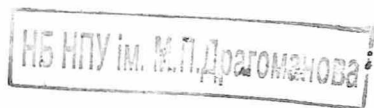
УДК 81'32: [811.161.2+811.111]

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ *КРИЗА*
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ:
ГРАФО-МАТРИЧНИЙ І СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

кандидат філологічних наук, доцент
Іваненко Надія Вікторівна,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри практики германських мов

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний
лінгвістичний університет,
професор кафедри німецької філології
та перекладу і прикладної лінгвістики

кандидат філологічних наук, доцент
Корольов Ігор Русланович,
Інститут філології, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики

Захист відбудеться “30” вересня 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “29” серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) *криза / crisis* в українській та англійській мовах у графо-матричному та статистичному аспектах. У роботі здійснено графо-матричне моделювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах, а також кількісно-статистичне вимірювання частоти вживання його одиниць в україно- та англомовних текстах інформаційних повідомлень.

Когнітивна зорієнтованість сучасної семантики зумовлена необхідністю систематизації різних фрагментів знань про навколишній світ та пояснення механізмів їхнього відображення у свідомості людини – носія конкретної мови (А. Вежбицька, В. Дем'янков, С. Денисова, А. Корольова, О. Кубрякова, В. Altenberg, В. Kortman, А. Lehrer, С. Maienborn, С. Mairal, М. Murphy, J. Saeed, А. Stefanowitsch, S. Storzjohann, М. Stubbs та ін). Такий вектор семантики став результатом тривалих дискусій навколо цього феномена, які точилися між представниками *структуралізму: європейського* (W. Croft, D. Cruse, E. Coseriu, O. Duchacek, G. Leech, J. Lyons, F. Palmer) й *американського* (J. Louw, J. McCawley, E. Nida). Сферою останнього була, насамперед, *трансформаційна семантика* (N. Chomsky, R. Carnap, В. Russel), що сприяла виникненню *формальної* (J. Allwood, I. Heim, W. Laduslaw, W. Quine, R. Montagne) та згодом і *когнітивної семантики* (V. Evans, С. Fillmore, K. Fischer, R. Jackendoff, G. Lakoff, E. Rosch).

І формальна, і когнітивна семантика почали розробляти ті методики, які в основі своїй були пов'язані з проблемою моделювання дійсності мовними засобами, що потребувало залучення здобутків точних наук, зокрема методів математики, логіки, статистики тощо. У результаті цих пошуків сформувалися нові сфери лінгвістики: прикладна і математична лінгвістика, одним із об'єктів вивчення яких стало поняття *лексико-семантичного поля*. Зокрема в Україні прикладні дослідження теж здебільшого стосуються сфери семантики (Н. Дарчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, В. Левицький, Ф. Нікітіна, М. Пешак, І. Савенко, М. Фабіан та ін.).

Оскільки сучасна доба глобалізації характеризується трансформаційними процесами у всіх сферах життя людини, на тлі яких особливо відчутним є феномен кризи, то наукова спільнота привернула свою увагу до його осмислення: економісти (Brown L.R.), соціологи (D. Layder), політологи (М. Горлач, А. Воін, S. Rowe), філософії (J. Rediger), екологи (В. Johansen, Т. Fotopolous) тощо, які мають спільну позицію у розумінні кризи як періоду різких змін, стану невизначеності, загострення. Останнім часом і лінгвісти долучилися до аналізу цього явища, обравши такі аспекти для його осмислення: *соціолінгвістичний* (Т. Прокоф'єва, Т. Шмелева), *когнітивний* (З. Антоненко, К. Руснак, Г. Яроцька), *комунікативно-функціональний* (Н. Гудзь, Н. Кащшин, К. Коротич, Н. Олейник, М. Сальтєвська), *структурно-семантичний* (І. Башкова) і розробивши відповідні методичні процедури. Проте, усвідомлення складності проблем, пов'язаних із глобальними кризами у світі, потребує розробки нової методологічної бази для їх вивчення власне у лінгвістиці, яка буде спрямована на представлення більш об'єктивних результатів.

Припускаємо, що прикладний аспект дослідження поняття “кризи” у лінгвістиці, зокрема через формалізоване його представлення у вигляді структури/моделі лексико-семантичного поля в українській та англійській мовах та статистичного вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах інформаційних повідомлень, сприятиме формуванню більш об’єктивних уявлень носіїв української та англійської мов про цю глобальну проблему.

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на вивчення різних моделей об’єднання мовних одиниць, з-поміж яких найбільш популярним залишається лексико-семантичне поле, що останнім часом становить науковий інтерес не лише з позицій традиційної структурної семантики, а й з урахуванням досягнень математичної та прикладної лінгвістики. Застосування формалізованої методики із залученням теоретико-множинного, графо-матричного та статистичного підходів до аналізу мовних одиниць на позначення явища *криза* є необхідним для розкриття лінгвоментальних механізмів структурування дійсності носіями української та англійської мов, що відображені як у закономірностях внутрішньої і зовнішньої структури лексико-семантичних полів, так і у виявленні специфічних характеристик, актуалізованих глобалізаційними, соціокультурними й національно-історичними відмінностями.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка “Мовні картини світу в аспекті лінгвокультурології та компаративістики” (тему дисертації затверджено вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, протокол № 4 від 30 листопада 2010 р.; перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова Д. 26.053.26, протокол № 2 від 29 червня 2016 р.).

Метою дисертації є графо-матричне конструювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах і статистичне вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах інформаційних повідомлень.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні засади вивчення графо-матричного моделювання лексико-семантичного поля та статистичного вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах;
- розробити методологічну базу формалізованого аналізу лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах;
- побудувати матриці мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах на основі формалізованого аналізу лексем – складників поля;
- сконструювати графи мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* для візуалізації безпосередніх та опосередкованих відношень між одиницями поля та представлення його семантичних центрів у кожній із мов;
- розкрити характер функціонування одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в україно- та англійськомовних текстах інформаційних повідомлень;

– виміряти частоту вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в україно- та англійськомовних текстах інформаційних повідомлень.

Об'єктом аналізу є одиниці лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах, а також лексеми із семантикою “криза” в україно- та англійськомовних періодичних виданнях.

Предметом дослідження є побудова матриць, графів мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* та статистичне вимірювання частоти їхнього функціонування в текстах (програма WordSmith Tools).

Фактичний матеріал дисертації становлять 956 лексичних одиниць на позначення кризи (447 – в українській мові, 509 – в англійській), відібраних шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників української та англійської мов. Реєстр текстів, на якому вивчалися особливості функціонування одиниць дослідження, охоплює 2000 інформаційних повідомлень (1547 дискурсивних фрагментів у матеріалі української мови, 1250 – англійської), отриманих із Інтернет-архівів періодичних електронних видань України та Великобританії упродовж 2008-2016 років.

Джерельною базою дисертації є: Словник української мови: в 20-ти томах: Т. 5 (гол. ред. В. Русанівський, 2010); Великий тлумачний словник сучасної української мови (гол. ред. В. Бусел, 2009); Словник української мови: в 11-ти томах (за ред. І. Білодіда, 1970–1980) [Електронний ресурс]; Oxford English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oed.com; Oxford English Dictionary (eds. John Simpson, Edmund Weiner, 2009) [Електронний ресурс]: Oxford University Press, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM, v. 4.0); 12 см. – Системні вимоги: Windows 95, 98, 200, XP. – Oxford English Dictionary. Періодичні друковані електронні видання: “День”, “Україна молода”, “Дзеркало тижня”, “The Guardian”, “The Independent”.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – *структурний метод* з його методиками: *компонентного аналізу* – для виявлення семної організації мовних одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *дистрибутивного аналізу* – для визначення контекстуального оточення ядерних лексем *криза, crisis* у процесі їх функціонування в інформаційних повідомленнях; *прийом опозицій* – для розкриття системних відношень між лексичними одиницями в полі; *процедура ступінчастої ідентифікації* – для визначення ієрархії одиниць лексико-семантичного поля; *методика формалізованого аналізу лексичної семантики* (на основі положень математичних теорій множин та графів) – для побудови матриць і графів мікрополів лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *статистичний аналіз* (програма *WordSmith Tools 2013*) – для вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *зіставно-типологічний метод* – для обрання *tertium comparationis*, зіставної інтерпретації мовного матеріалу та виявлення спільних і відмінних характеристик одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *процедура кількісних підрахунків* – для забезпечення об'єктивності здобутих наукових результатів та зіставлення кількісних параметрів одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше здійснено* графо-матричне моделювання ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах, що полягає в поетапній стратифікації лексичного та семного складу одиниць поля на підмножини (відповідно до ступеня полісемічності лексем і функціональності сем) у матрицях мікрополів та унаочненні системних відношень між складниками поля схемами графів; *виявлено* дев'ять мікрополів, сім з яких є спільними в обох мовах (*економічна криза – economic crisis, політична криза – political crisis, екологічна криза – ecological crisis, нестача – deficiency, бідність – poverty, труднощі – difficulties, криза ідентичності – identity crisis*), два – відмінними (укр. *злам, загострення*; англ. *turning point, insecurity / suspense*); *визначено* спільні мікрополя у навколяядерній зоні ЛСП *криза / crisis* (*політична криза – political crisis, екологічна криза – ecological crisis*) та периферії (*криза ідентичності – identity crisis*); *установлено спільні значення* ядерних лексем *криза / crisis* (укр. “зміна”, “переломний момент хвороби” – англ. “change”, “the point in the progress of a disease”) та *відмінні* (укр. “злам”, “нестача”, “економічна криза”; англ. “decisive stage”, “turning point”, “difficulty”, “suspense”, “insecurity”); *сконструйовано* 18 матриць мікрополів ЛСП *криза / crisis*, що по-різному відображають лексичний та семний склад поля у кожній із мов: в англійській мові підмножини найбагатозначніших одиниць (укр. 40, англ. 90) та моносемічних (укр. 82, англ. 124) кількісно переважають відповідні підмножини в українській мові, підмножини лексем середнього ступеня полісемії – відповідні (укр. 326, англ. 295); *змодельовано* 18 графів, що по-різному візуалізують модель ЛСП *криза / crisis* у зіставлюваних мовах: в англійській мові опосередковані відношення між одиницями виявляють складніший характер, що реалізується шляхом багатоступінчастих переходів від значень найбагатозначніших лексем до значень моносемічних. *Установлено* поліцентричний тип зіставлюваних полів з кількома семантичними центрами – лексемами, що демонструють не менше семи безпосередніх зв'язків із іншими одиницями поля (укр. 30, англ. 50), та семантичними мікроцентрами – лексемами, що мають не менше п'яти безпосередніх зв'язків із одиницями (укр. 53, англ. 70), які виражають узагальнену семантику явища *криза* та є елементами організації поля; *ідентифіковано* подібності у семантичній моделі лексико-семантичного поля *криза / crisis* на рівні основних центрів: *падіння – fall; руйнація – ruin, collapse, smash, failure; труднощі – difficulty; важкий – hard; нестатки – poverty; вбогий, бідний – poor; тривога, хвилювання – trouble, anxiety; мікроцентрів: банкрутство – bankruptcy, crash; втрата – loss; розвал – break-down; занепад – decline, slump, squeeze* тощо) та відмінності (укр. *злам, зміна, загострення*; англ. *insecurity, doubt, suspense, debt*).

Здійснено статистичне вимірювання частоти вживання одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (за допомогою програми WordSmith Tools 2013): високочастотні (укр. 83, англ. 57), середньочастотні (укр. 161, англ. 137), низькочастотні (укр. 182, англ. 225), а також груп лексем, не зафіксованих у матеріалі вибірки (укр. 21, англ. 90); *визначено* частоту вживання окремих контекстуальних значень ядерних лексем *криза, crisis* у реєстрі текстів, із яких високочастотними є значення: “економічна криза” (укр. 970 / англ. 691),

“політична криза” (укр. 365); середньочастотними – “криза ідентичності” (укр. 128), “political crisis” (англ. 223), “ecological crisis” (англ. 163), “identity crisis” (англ. 112), низькочастотними – “різка зміна” (укр. 29), “turning point” (англ. 28), “нестача” (укр. 33 / англ. 33), “екологічна криза” (укр. 25); *доведено* максимальний характер функціонування найбагатозначніших одиниць (укр. 38, англ. 89) у текстах: в українській мові найбільше полісемантиків фіксується у групах середньо- (19) та високочастотних лексем (16), в англійській – середньо- (30) та низькочастотних (33); *набула подальшого розвитку* теорія ЛСП та методологія його формалізованого дослідження на основі графо-матричного моделювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в курсах зіставного мовознавства (розділи “Принципи і методи зіставного дослідження лексики”, “Корпусний підхід до контрастивних досліджень лексики”, “Прикладна лінгвістика”), лексикології української та англійської мов (розділи “Лексична семантика”, “Лексична система мови”, “Семантична структура слова”), типології (розділ “Лексична типологія”), теорії та практики перекладу (розділ “Прикладні аспекти перекладу”). Результати дослідження й фактичний матеріал можуть бути використані в лексикографічній практиці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на *п'ятнадцяти міжнародних наукових конференціях*: “Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука” (Київ, 2010); “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2010-2016); “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2011, 2013); “Лінгвалізація світу” (Черкаси, 2012); “Пріоритети германського і романського мовознавства” (Луцьк, 2012); “Семантика мови і тексту” (м. Івано-Франківськ, 2012); “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острогор, 2012); “Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність” (Київ, 2012); “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти” (Одеса, 2012); “Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи” (Одеса, 2013) та *всукраїнському соціолінгвістичному семінарі* (Львів, 2011).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у *двадцяти* публікаціях: у *шістнадцяти* статтях у фахових виданнях України, в *одній* – у періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (273 позицій, з яких 93 – іноземними мовами), списку довідкової літератури (16 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (7 позицій) та додатків (63 сторінки). Повний обсяг дисертації – 283 сторінки, основний зміст – 191 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації та структуру роботи.

У першому розділі “Теоретичні і прикладні засади вивчення графо-матричного моделювання лексико-семантичного поля у лінгвістиці” розкрито суть поняття “лексико-семантичне поле” в сучасних дослідженнях, схарактеризовано принципи теоретико-множинного та графо-матричного підходів до побудови поля.

Сучасна структурна лінгвістика розглядає *системний підхід* як один із базових при аналізі лексики (С. Денисова, М. Кочерган, М. Нікітін, Т. Слива, А. Lehrer, J. Saeed), при якому мова вивчається як система з певною структурою, де слова існують не ізольовано, а в протиставленні з іншими одиницями – через відношення та зв’язки. Однією з таких структур/моделей є ЛСП, яке дослідники у процесі його дослідження розуміли по-різному як: 1) об’єднання лексичних одиниць, організоване навколо єдиної семантичної значимості, що охоплює всі слова, співвіднесені із певним поняттям (О. Duchacek); 2) набір семантично споріднених лексичних одиниць, значення яких взаємозалежні й у сукупності утворюють поняттєву структуру окремого фрагмента дійсності (D. Geeraerts, S. Ullman); 3) окрему лексичну підсистему, що має здатність утворювати різноманітні семантичні відношення з іншими полями, виявляє відносну самостійність та утворюється значеннями слів, що мають хоч один спільний семантичний компонент (С. Бережан, А. Бондарко, Л. Васильєв, З. Киферова, В. Кодухов); 4) сукупність лексичних одиниць чи їхніх значень, об’єднаних парадигматичними зв’язками, які мають спільний семантичний компонент і позначають явища за поняттєвою, предметною чи функціональною схожістю (В. Левицький, А. Лучик, Г. Степанова, А. Уфімцева, Е. Маклакова, І. Стернін).

У дисертаційній роботі прийнято останнє розуміння лексико-семантичного поля, яке найбільшою мірою характеризує складну мікросистему, складові якої пов’язані спільним змістом. Система лексико-семантичного поля об’єднує спільними смисловими зв’язками різні лексеми, незалежно від їхніх частиномовних ознак. Це дозволяє розширити межі аналізу, виявити всі лексеми, що співвідносяться з поняттєвою структурою досліджуваного фрагмента дійсності. Таким фрагментом дійсності обрано поняття “криза”, лексико-семантичне поле якого у роботі змодельовано за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики на основі положень математичних теорій множин та графів (М. Пещак, М. Фабіан).

Під *множиною* розуміємо будь-яку сукупність об’єктів, об’єднаних певною спільною ознакою (Г. Кантор). Лексико-семантичне поле є множиною, а його складові – елементи множини з конкретно визначеними властивостями, що перебувають у різноаспектних відношеннях між собою. Інструментом для стратифікації одиниць поля на ядро, навколядерну зону та периферію є структура словникової статті, яку розглядаємо як сукупність організованих формальних ознак, кількість яких співвідноситься зі ступенем полісемічності лексеми. Ступінь спорідненості між словниковими статтями виявляється формальним проявом спорідненості значень. Одна словникова стаття, перетинаючись з декількома іншими, утворює певні угруповання, що на лексичному рівні формують синонімічні ряди.

На основі багатоступеневої класифікації лексичні одиниці об'єднуються у мікрополя, що є нечіткими *підмножинами*, в яких елементи, крім здатності позначати кризові явища, характеризуються іншими значеннями, завдяки яким підмножини перетинаються з іншими підмножинами, утворюючи теоретично нескінченний макроряд. На основі вивчення словникових дефініцій найуживаніші полісемічні одиниці поступово зводяться до моносемічних, що належать до сфери конкретної лексики, перетворюючись при цьому на чітку множину.

Семний і лексичний склад ЛСП відображається у таблицях матриць мікрополів. *Матриця* – модель семантичної структури одиниць поля та семантичних зв'язків між ними, по горизонталі якої розміщується семний склад значень одиниць поля, а по вертикалі – лексеми; наявність спільної семи позначається знаком (+). Лексеми та семи впорядковуються по спадній відповідно до ступеня полісемії одиниць та функціональності сем. Матричне представлення одиниць ЛСП унаочнює їхню семантичну будову, типи значень, відношення між значеннями слова, шляхи переходу від одних значень до інших (М. Фабіан, Н. Герцовська). Матриця зображає специфіку структури поля, що виявляється в системній значущості не лише реалізованих відношень між одиницями (заповнені клітинки матриці), а й імпліцитних можливостях (незаповнені клітинки).

Наявність спільних та відмінних рис у значеннях одиниць, а також різних типів взаємовідношень між ними, унаочнених матрицями, дає можливість побудувати ЛСП у вигляді *графів* мікрополів. Граф є ментальним представленням мовних одиниць та відношень між ними (R. Mihailescu, D. Radev). Схема графу є засобом візуалізації зв'язків між мовними одиницями, що віддзеркалюють процеси творення думки та слова людським мозком. Кожна одиниця поля посідає своє місце в системі та вступає в ієрархічні зв'язки з іншими елементами поля. За допомогою схем графів демонструється ступінь багатозначності одиниць поля та особливості взаємовідношень між ними – найбільш багатозначне слово формує семантичний центр (вершина графа), пов'язуючись з іншими одиницями за допомогою дуг, що не перетинаються. Порядок розташування мовних одиниць у семантичному просторі чітко визначений, і кожне слово з'являється в ньому лише один раз. Семантика кожної одиниці поля розкривається через послідовний аналіз усіх елементів на дузі графа – від вершини до кінцевого семантичного вузла. Графічний спосіб представлення семантичної організації поля забезпечує максимальну наочність, на основі якої візуалізується когнітивно-семантична модель поля.

Статистичне вимірювання частоти вживання одиниць ЛСП здійснювалося за допомогою комп'ютерної програми *WordSmith Tools 6 (2013)* (M. Scott), що складається з модулів *WordList*, *KeyWords* та *Concord*, кожен із яких реалізує специфічні програмні функції: модуль *WordList* – для розкриття якісних та кількісних особливостей всього реестру текстів (кількість лексем, знаків; частота та відсоток вживання кожної лексеми відносно решти слів); модуль *KeyWords* – для виокремлення лексем, що найповніше характеризують загальну семантику текстів; модуль *Concord* – для виявлення контекстуального оточення одиниць ЛСП та аналізу всіх випадків їхнього вживання в межах вибірки.

Графо-матричний підхід до моделювання лексико-семантичного поля забезпечує комплексне формалізоване вивчення його складників, розкриття характеру відношень між одиницями, визначення специфіки організації полів. Поетапне зведення загальних і складних понять до простіших, що перебувають в основі логічних операцій з множиною елементів, з одного боку, дає можливість представити особливості цих елементів детальніше, а з іншого, – завдяки розкриттю семантичних ознак і відношень між елементами множини сприяє виявленню всієї структури поля.

У другому розділі “Методологічна база формалізованого аналізу лексико-семантичних полів *криза / crisis* в українській та англійській мовах” визначено принципи побудови ЛСП *криза / crisis* та розроблено комплексну методику формалізованого аналізу його одиниць в українській та англійській мовах.

Методологічна база дисертації ґрунтується на концепціях, які підтримують теорію ЛСП у рамках традиційної структурної семантики (А. Уфімцева, Ф. Бацевич, Л. Васильєв, В. Виноградов, В. Кодухов, Дж. Лайонз, М. Покровський, В. Русанівський, О. Селіванова, О. Тараненко та ін.). Відповідно до ключових положень структурної семантики, в основу конструювання ЛСП *криза / crisis* покладено три принципи: 1) *семантичний* (компонентний аналіз лексичних значень слів, установлення найчастотніших сем і об’єднання слів у ЛСП); 2) *структурний* (виділення ядра, центру і периферії ЛСП); 3) *системний* (визначення гіперопінімічних, синонімічних, полісемантичних відношень усередині ЛСП).

Побудова ЛСП із залученням формалізованих методик дослідження забезпечує чіткість і поетапність структуризації знань про явище кризи, виражених у значеннях одиниць, шляхом графо-матричного моделювання ЛСП *криза / crisis*.

Формалізований аналіз здійснено у сім етапів. На *першому етапі* за допомогою *методики компонентного аналізу, процедури ступінчастої ідентифікації* та шляхом *суцільного обстеження* тлумачних словників української та англійської мов відібрано одиниці, у формулах тлумачення яких міститься семантична вказівка на явище *криза*. На основі *теоретико-множинного підходу* отримані сукупності лексичних одиниць сформовано у *множини* – лексико-семантичні мікрополя, елементи яких підлягали поетапній стратифікації на *підмножини* – групи найбагатозначніших лексем (більше семи значень), одиниць із середнім ступенем полісемії (від двох до шести значень) та моносемічних.

На *другому етапі* побудовано *матриці* ЛСП *криза / crisis* (таб. 1, 2), по вертикалі яких розміщено семний склад значень слів, а по горизонталі – лексичний склад; спільну сему позначено знаком +. Списки слів та сем у матрицях погруповано по спадній відповідно до семантичного об’єму одиниць та частотності семантичних компонентів у межах поля. Кожна лексема ЛСП *криза / crisis* зайняла своє місце у структурі поля, зумовлене кількісними (ступінь полісемічності) та якісними (семантичний потенціал щодо вираження поняття *кризи*) критеріями. Лексеми з найвищим ступенем полісемії (більше семи значень) віднесено до ядра мікрополя, одиниці середнього ступеня полісемії (від шести до двох значень) сформували основний склад, моносемічні лексеми – периферію.

Таблиця 1

Фрагмент матриці мікрополя *бідність*

Лексеми	Семі	нестатки	убогий	матеріальний	злидні	бідний	бідність	людина	милостиня	небагатий	незаможний	недостатній	забезпечений	бідняк	нужда	жебракувати	жебрувати	жебрати	старцювати	жебрати	просити	злидність	убогство	убогість	багатство	достатки	достатний	брак	незабезпечені		
1 <i>бідність</i>		x	x	x		x							x										x			x	x				
2 <i>бідний</i>		x	x	x			x			x	x	x	x	x	x	x											x	x			
3 <i>убогий</i>		x		x	x	x		x		x	x	x	x	x																	
4 <i>нужда</i>		x		x	x																							x			
5 <i>нестатки</i>							x								x														x		
6 <i>убогість</i>		x	x	x			x																				x	x	x		
7 <i>убогство</i>		x		x		x	x	x																			x	x	x		
8 <i>убожество</i>							x	x															x	x							
9 <i>небагатий</i>				x		x																			x						
10 <i>незаможний</i>				x		x							x													x					
11 <i>незабезпечений</i>																															

Таблиця 2

Фрагмент матриці мікрополя *poverty*

Лексеми	Семі	condition	poverty	circumstances	poor	necessary	life	lack	possession	means	destitution	want	person	privation	destitute	strained	dificulties	straits	need	hardship	penury	little	needy	indigent	poorness	material	necessity	quality	wealth	
1 <i>poverty</i>		x			x			x	x		x	x	x									x			x	x		x	x	
2 <i>poor</i>			x	x		x	x	x	x	x		x			x	x						x	x	x		x				
3 <i>necessity</i>		x	x	x		x		x		x		x					x	x		x	x									
4 <i>poorness</i>		x	x		x								x																x	
5 <i>want</i>		x				x	x	x			x									x		x								x
6 <i>destitution</i>		x				x	x	x				x			x															
7 <i>strained</i>		x								x											x									
8 <i>straits</i>				x										x		x	x			x	x									
9 <i>privation</i>		x				x	x		x			x																	x	
10 <i>penury</i>		x	x			x	x	x			x				x	x										x				
11 <i>misery</i>		x	x	x									x	x																

На *третьому етапі* за допомогою прийому опозицій досліджено парадигматичні відношення мовних одиниць у системі ЛСП *криза / crisis*, проаналізовано явища гіперо-гіпонімії та типи опозиційних відношень між конститuantами ЛСП *криза / crisis*.

На *четвертому етапі* за побудованими матрицями змодельовано графи ЛСП *криза / crisis*, де порядковий номер семантичного вузла в системі графа відповідає порядковому номеру лексики в таблиці матриці (рис. 1, 2).

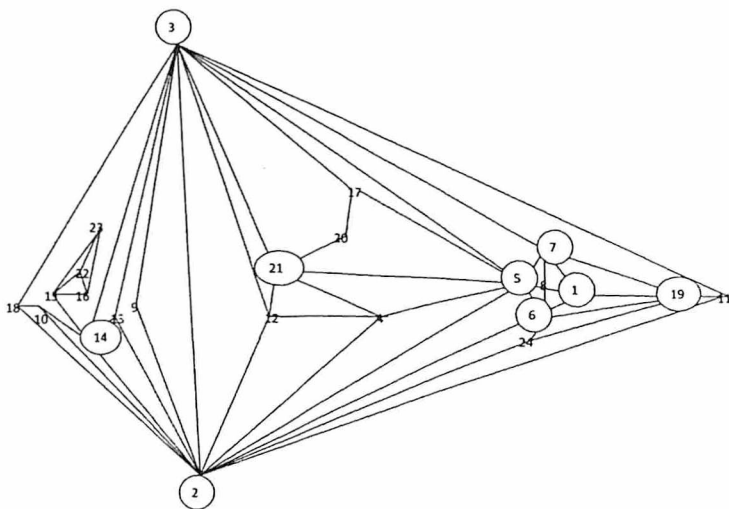

Рис. 1 Граф мікрополя *бідність* в українській мові

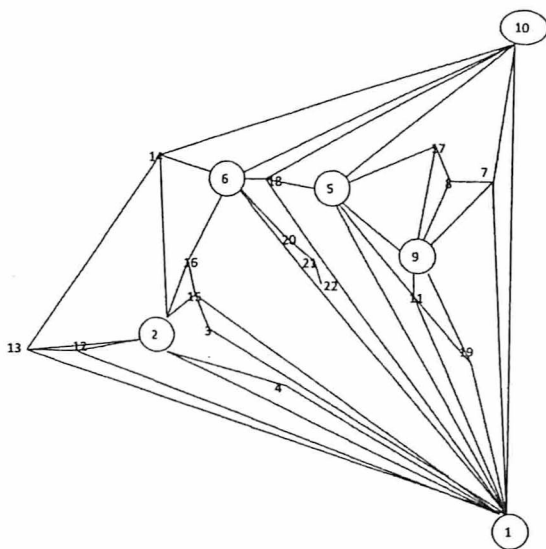

Рис. 2 Граф мікрополя *poverty* в англійській мові

Схема графа представляє ступінь багатозначності одиниць поля – найбільш багатозначні слова розташовані в центрі (вершини графів) та поєднані з іншими одиницями за допомогою дуг. Лексеми з нижчим ступенем полісемії потрапляють у навколяядерну зону та периферію.

Семантика кожної лексеми поля відображається через послідовний аналіз усіх елементів на дузі графа. Наприклад, в українському мікрополі *бідність* спостерігається безпосередній зв'язок ядерної лексеми *бідність* (1) з основним центром *нестатки* (5), мікроцентром *убогість* (6), який поєднується з іншим основним центром *бідний* (2). Останній демонструє опосередковані зв'язки з лексичними одиницями *незamoжний* (10), *незабезпечений* (11) (див. рис. 1).

Для виявлення елементів структури поля в системі графів виокремлено семантичні центри – лексеми, що демонструють узагальнену семантику та найбільшу кількість безпосередніх і опосередкованих семантичних зв'язків з іншими елементами поля (табл. 3).

Таблиця 3

Семантичні центри мікрополів *бідність / poverty*

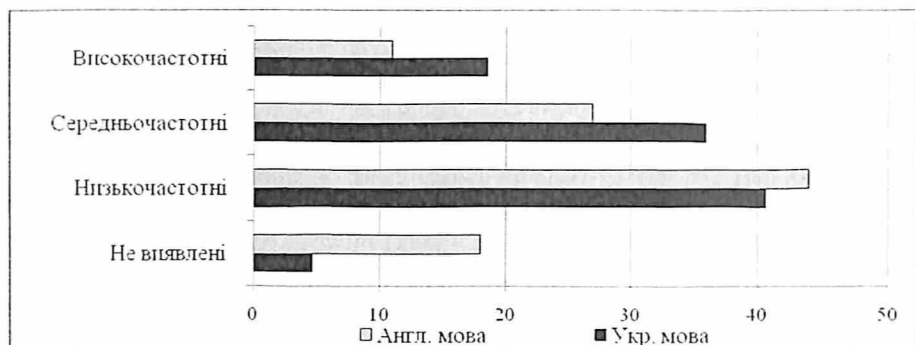
Основні центри (більше 7 безпосередніх зв'язків з іншими одиницями поля)		Мікроцентри (більше 5 безпосередніх зв'язків з іншими одиницями поля)	
Укр.	Англ.	Укр.	Англ.
<i>бідний</i> (12), <i>вбогий</i> (11), <i>нестатки</i> (8)	<i>poverty</i> (13), <i>poor</i> (7)	<i>бідність</i> (5), <i>убогість</i> (5), <i>злидні</i> (5), <i>старець</i> (5), <i>убозтво</i> (5), <i>незабезпеченість</i> (5)	<i>penury</i> (6), <i>want</i> (6), <i>destitution</i> (6), <i>privation</i> (6)

На *п'ятому етапі* за допомогою *зіставно-типологічного методу* виявлено спільну та відмінну системно-структурну організацію одиниць ЛСП *криза / crisis*.

На *шостому етапі методом суцільної вибірки* із архівних ресурсів українських та англійських інтернет-газет відібрано 2000 інформаційних повідомлень, з яких, у свою чергу, виокремлено дискурсивні фрагменти з ядерними лексемами *криза, crisis* (укр. 1547, англ. 1250). На основі *корпусного підходу* до утвореної вибірки побудовано двомовний реєстр текстів, що підлягав подальшій параметризації щодо пропорційності, часової однорідності, автентичності тощо.

Сьомий етап передбачав визначення частотності функціонування усіх одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях та виявлення контекстуального оточення ядерних лексем *криза, crisis* у зіставлюваних реєстрах текстів за допомогою комп'ютерної програми *WordSmith Tools 6 (2013)*. Стратифікація списку всіх одиниць на групи високо-, середньо- та низькочастотних лексем проводилася за допомогою виявлення найчастотніших лексем поля та поетапного зіставлення їх з одиницями різного ступеня частотності (В. Левицький). Групи найчастотніших одиниць утворили лексеми, що фіксуються в текстах більше 350 разів, середньочастотних – більше 50 випадків уживання (діаграма 1).

Важливим є також дослідження характеру функціонування найбагатозначніших одиниць ЛСП *криза / crisis* в обраних мов. Тому на цьому ж етапі встановлено, які полісемічні одиниці поля сформували групи високо-, середньо- та низькочастотних лексем. *Процедуру кількісних підрахунків* використано для зіставлення кількісних параметрів ЛСП *криза / crisis*.

Діаграма 1 Відсоткова кореляція частоти вживання одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних текстах

У третьому розділі “Графо-матричне моделювання лексико-семантичних полів *криза / crisis* в українській та англійській мовах” представлена лексична, семантична, системно-структурна організація одиниць ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах.

Виявлено по дев’ять мікрополів у кожній із мов, сім з яких є спільними (економічна криза – *economic crisis*, політична криза – *political crisis*, екологічна криза – *ecological crisis*, нестача – *deficiency*, бідність – *poverty*, труднощі – *difficulties*, криза ідентичності – *identity crisis*), два – відмінними (укр. *злам, загострення*; англ. *turning point, insecurity / suspense*) (рис. 3, 4).

Спільною в обох мовах є складна структура, що представлена **ядром** (мікрополя: укр. *злам, загострення, економічна криза, нестача*; англ. *turning point, insecurity / suspense, difficulties*), **навколоядерною зоною** (мікрополя: укр. *екологічна криза, політична криза (криза довіри), бідність*; англ. *economic crisis, ecological crisis, political crisis (crisis of confidence)*) та **периферією** (мікрополя: укр. *труднощі, криза особистості*; англ. *poverty, deficiency, identity crisis*). Відмінним є розміщення зазначених мікрополів у структурі поля. На рівні навколоядерної зони спільними є мікрополя укр. *політична криза*, англ. *political crisis*, укр. *екологічна криза*, англ. *ecological crisis*, на рівні периферії – укр. *криза ідентичності*, англ. *identity crisis*.

У результаті застосування теорії множин до моделювання ЛСП *криза / crisis* лексичний склад кожного мікрополя стратифіковано на *підмножини* найбагатозначніших лексем, слів із середнім ступенем полісемії та однозначних лексем. Семний склад їхніх значень поділено на *підмножини* поліфункціональних сем, семантичних компонентів із середнім ступенем функціональності та монофункціональних сем. За допомогою матриць лексеми (укр. 447, англ. 509) та семи (укр. 1783, англ. 3324) поля співвідносяться та впорядковуються по спадній відповідно до ступеня полісемічності одиниць та функціональності сем.

У лексичному складі спільним виявилось кількісне переважання підмножин одиниць середнього ступеня полісемії (укр. 73 %, англ. 58 %), що слугують в системі ЛСП *криза / crisis* зоною поступового переходу від найбагатозначніших одиниць до моносемічних.

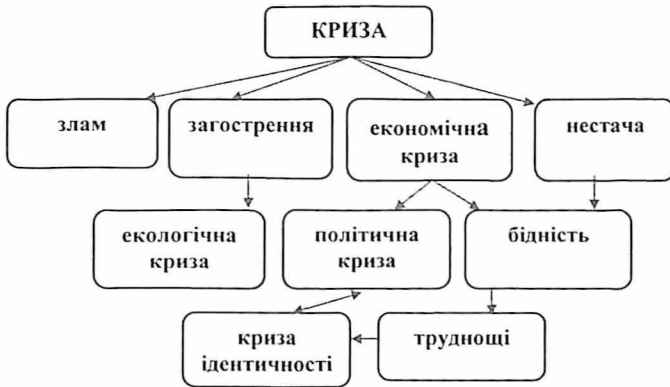

Рис. 3 Структура лексико-семантичного поля *криза* в українській мові

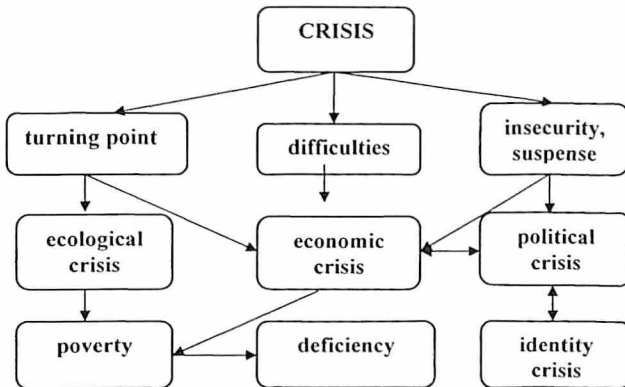

Рис. 4 Структура лексико-семантичного поля *crisis* в англійській мові

Відмінною є кількість елементів у підмножинах найбагатозначніших лексем (укр. 9 %, англ. 18 %). Це пояснюється, з одного боку, більшою тенденцією англійської мови в порівнянні з українською до явищ полісемії, а з іншого – відмінностями в формулюваннях тлумачних словників української та англійської мов.

У семному складі лексичних значень слів спільною для обох мов є присутність найбільшої кількості семантичних збігів у підмножинах багатофункціональних сем (дія – ‘action’, ‘час’ – ‘time’, ‘стан’ – ‘state’, ‘відбуватися’ – ‘happen’, ‘місце’ – ‘place’) та підмножинах середнього рівня функціональності компонентів (дійсність – ‘reality’, ‘чесний’ – ‘fair’, ‘народ’ – ‘people’). Найуживаніші семантичні компоненти виступають складниками одиниць із вищим та середнім ступенем полісемії. Спільною є роль багатофункціональності сем, що, з одного боку, визначає ступінь парадигматичної співвіднесеності лексем поля як частин цілого, а з іншого, відбиває автономність кожної семантичної системи завдяки семам, що не перетинаються. Відмінність полягає у наявності значної кількості безеквівалентних семантичних компонентів у зіставлюваних підмножинах сем. В англійській мові наявні семи зі вказівкою на позитивний аспект у тлумаченні кризи (‘opportunity’, ‘chance’, ‘favour’), що розкривають семантику явища кризи як шансу на покращення. В українському матеріалі таких не виявлено. Водночас у підмножині англійського ЛСП *crisis* не зафіксовано еквівалентів до українських сем ‘жебрак’, ‘жебракувати’, ‘старець’. Відмінним є розміщення семантично однорідних компонентів у підмножинах функціональності сем: англійська сема ‘danger’ перебуває в підмножині сем найвищого ступеня функціональності, а її український відповідник ‘небезпека’ – в підмножині сем із середнім ступенем функціональності.

На основі матриць мікрополів ЛСП *криза / crisis* сконструйовано *графи*, що максимально точно візуалізують семантичну модель поля у вигляді складної мережі **безпосередніх** та **опосередкованих** відношень між одиницями. Спільною для обох полів є перевага безпосередніх зв’язків між елементами в центрі поля та опосередкованих зв’язків на периферії. Відмінним є переважання чотири-, п’яти- та більше ступінчастих зв’язків у конфігурації англійського ЛСП *crisis* (*misery – wretchedness – adversity – trial – endeavour, insecurity – uncertainty – doubtfulness – distrust – doubt – undecidedness*) та дво-, три-, чотиріступінчастих зв’язків у будові українського ЛСП *криза* (*важкий – тяжкий – обтяжливий – нестерпний, страх – тривога – переживання – хвилювання – чекання*).

Спільною є належність ЛСП *криза / crisis* до полів **поліцентричного** типу із чітко вираженими *семантичними центрами*. **Основні семантичні центри** (укр. *злам, зміна, загострення*, англ. *uncertainty, fall, critical, point* та ін.) та **семантичні мікроцентри** (укр. *занепад, кінець, руїна, неспача*, англ. *turning point, slump, decline, debt, loss, squeeze, crash, bankruptcy* та ін.) виступають елементами організації ЛСП *криза / crisis*, відображаючи найбільш узагальнену семантику та демонструють найбільшу кількість безпосередніх і опосередкованих семантичних зв’язків з іншими елементами поля. Відмінною є кількість основних центрів та мікроцентрів у схемах графів зіставлюваних мов: основних центрів (укр. 30, англ. 40), мікроцентрів (укр. 53, англ. 70). Відмінності стосуються структурної специфіки графів, що репрезентують семантичну модель ЛСП *криза / crisis* як замкнуту, автономну, чітку в українській мові та відкриту, з розмитими межами в англійській мові.

У четвертому розділі “Статистичне вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в україно- та англомовних текстах інформаційних повідомлень” виявлено частотність уживання всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (далі – ІП), охарактеризовано специфіку функціонування найбагатозначніших лексем, з’ясовано контекстуальне оточення ядерних одиниць *криза, crisis* в ІП.

За допомогою програми *WordSmith Tools 6* визначено групи високочастотних, середньочастотних та низькочастотних одиниць та зіставлено одиниці за їхнім місцем у структурі поля (ядро-периферія) та функціональним навантаженням в ІП.

Показник частотності є вихідним матеріалом для визначення наявності взаємозв’язків між частотами різних одиниць та їх розподілом у структурі ЛСП. Звернення до частотності вживання одиниць в ІП уможливорює дослідження полів з погляду їхнього відображення на рівні тексту, де високочастотні одиниці (більше 350 випадків уживання) формують ядро ЛПС *криза / crisis*, середньочастотні лексеми (більше 50 випадків вживання) – навколоядерну зону, низькочастотні одиниці – периферію (рис. 5, 6).

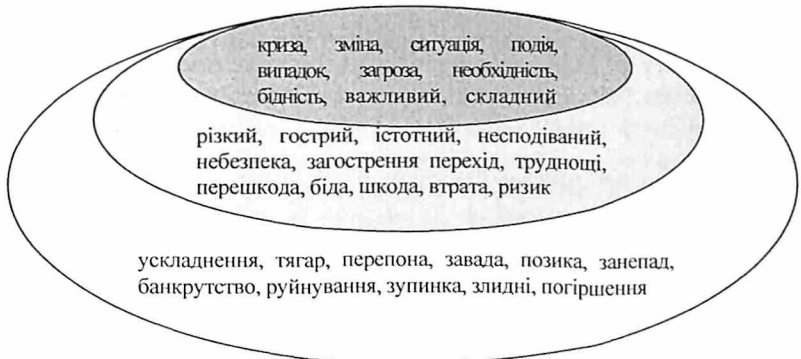

Рис. 5 Функціональне навантаження одиниць ЛСП *криза* в ІП

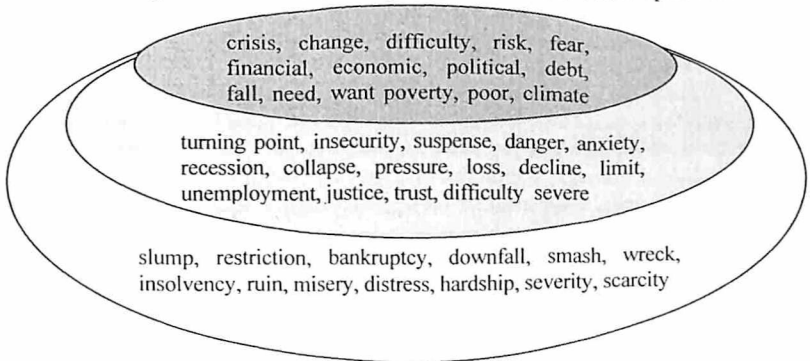

Рис. 6 Функціональне навантаження одиниць ЛСП *crisis* в ІП

Урахування ступеня частотності сприяє виявленню тих одиниць ЛСП *криза / crisis*, що найповніше відображають явище *криза* в обраних мовах.

Спільною є тенденція до кількісного наповнення груп – найменше одиниць фіксується серед високочастотних лексем (укр. 18,6 %, англ. 11 %), а найбільше – в групах низькочастотних одиниць (укр. 40,7 %, англ. 44 %). Середньочастотні лексеми (укр. 36 %, англ. 27 %) займають проміжний рівень між зазначеними групами. Спільною є висока частотність лексем навколоядерних мікрополів: *політична криза / political crisis* та периферії: *криза ідентичності / identity crisis* (укр. *влада, нація, закон, довіра*; англ. *people, support, believe, power* та ін.).

Відмінність стосується кількісного представлення одиниць ЛСП *криза / crisis*, не зафіксованих в реєстрі текстів (укр. 4,7 %, англ. 18 %). В ІП вживано саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що найповніше розкривають семантику важливих змін, явищ, подій, що відбуваються на тлі кризової дійсності. Кількісне переважання саме англійських лексем, не виявлених у матеріалі вибірки, вказує на відмінності у формулюваннях тлумачних статей, що були матеріалом для побудови ЛСП *crisis*.

У результаті контекстуально-інтерпретаційного та дистрибутивного аналізу усіх випадків уживань ядерних лексем *криза, crisis* (укр. 1547, англ. 1250) в ІП спільним виявилось домінування ЛСВ “економічна криза” (укр. 63 %, англ. 55 %), “політична криза” (укр. 24 %, англ. 18 %). Аналіз сполучуваності ядерних одиниць *криза, crisis* дозволив визначити контекстуальне оточення цих лексем в інформаційних повідомленнях (рис. 7).

File Edit View Compute Settings Windows Help					
N	Concordance	S	T	Word #	Sen Sen Para Para.
34	в подвійний дефіцит, і знову буде криза платіжного балансу. Так не	24	965	1 5 91	0 59%
35	кризи. Зокрема, через те, що в кризових країнах досі відсутні видимі	15	757	99 50	0 37%
36	криза з економічної переніюється в кризу довіри, що несе загрозу	7	979	46 57	0 19%
37	як світової резервної валюти; - криза довіри до глобального	17	016	1 0 43	0 40%
38	.. Протоієрей Олег Ведмеденко КРИЗА НЕ В ЕКОНОМІЦІ, КРИЗА – В	40	153	2 4 33	0 94%
39	Україні. Про можливість виникнення кризи попереджали провідні	19	463	1 2 42	0 46%
40	корпорації. Вищезазначені кризові процеси неминуче призведуть	19	374	1 2 33	0 45%
41	відрідняється, скажімо, від кризи, яка була десять років назад.	24	010	1 4 58	0 56%
42	і початок набагато відчутної кризи фінансів. Не бачить підстав	6	160	36 92	0 14%
43	криза підліткового, юнацького віку, криза середини життя, літнього віку	40	290	2 4 58	0 94%
44	постійними внутрішньополітичними кризами. Наявний критичний дефіцит	1	666	96 10	0 4%
45	- системи глобалізму. Водночас, криза американської економіки	18	723	1 1 20	0 44%

Рис. 7 Фрагмент функціонування лексеми *криза* в матеріалі української мови

У реєстрах текстів обох мов переважають одиниці еквівалентної семантики (укр. *фінансова / економічна / фінансово-економічна / політична криза*; англ. *financial / economic / political crisis*). У матеріалі англійської мови висока порівняно до українських відповідників частотність одиниць *refugee / debt / banking / eurozone crisis*.

У матеріалі української мови представлені прикметники зі вказівкою на різні сфери впливу кризи (*духовна / воєнна / екологічна / енергетична криза* та ін.), тоді як у матеріалі англійської – прикметники зі вказівкою на час та етапи вияву кризи (*present / immediate / recent / future crisis* тощо) (рис. 8).

File Edit View Compute Settings Windows Help					
N	Concordance	S	T	Word #	Sent.
1	which assessed the issue. "There is a crisis of confidence about the safety of	42	798	1	909
2	frames. The report said there was a "crisis of confidence" in the	42	680	1	902
3	again. 36 London Assembly warns of 'crisis' over timber flats A London	42	630	1	900
4	in Tokyo. "The need to prevent a crisis of confidence could be seen as	42	563	1	897
5	in the aftermath of the Fukushima crisis. Known for giving good returns	42	350	1	885
6	import energy from other regions, the crisis can be handled much better."	42	276	1	882
7	see reactors being shut down and the crisis will make it difficult for Tepco to	42	019	1	872
8	the radiation leaks and rein in the crisis, the company is facing a daunting	41	987	1	871
9	for the company, with the nuclear crisis adding to its woes. While its	41	966	1	870
10	behind them to bail them out in a crisis. There are signs that - after the	41	728	1	859
11	has already deteriorated into a banking crisis - whose most serious	41	620	1	857

Рис. 8 Фрагмент функціонування лексики *crisis* у матеріалі англійської мови

Спільним є максимальний характер функціонування одиниць найвищого ступеня полісемії (укр. 39, англ. 89) у текстах ІІІ. Найбільше полісемічних одиниць ядерної зони (укр. 66,67 %, англ. 53,3 %) виявлено у групах середньочастотних лексем (укр. *злам, гострий, останній, снад*; англ. *vital, critical, necessary, occasion, hard* та ін.). Відмінності пов'язані з функціонуванням семантично еквівалентних полісемічних одиниць (укр. лексики *закон, право* – високочастотні в реєстрі текстів, а їхні англійські відповідники *law, right* – низькочастотні).

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретична концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) теорія лексико-семантичного поля як модель об'єднання мовних одиниць сприяє виявленню специфіки лінгвоментального структурування дійсності носіями української та англійської мов; 2) лексико-семантичні поля *криза / crisis* є множинами, елементи яких стратифікуються на підмножини, що відображають внутрішню структуру поля, засвідчуючи повне розкриття та виявлення всіх семантичних особливостей одиниць на позначення *кризи* в обраних мовах; 3) графо-матрична модель поля є ментальним відображенням сукупності семантично споріднених лексичних одиниць та ієрархічних відношень між ними, які віддзеркалюють процеси творення думки та слова в мовній дійсності людини.

Розроблена комплексна методика виявилася ефективною для графо-матричного моделювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах, для статистичного вимірювання частоти вживання одиниць поля у текстах інформаційних повідомлень.

У результаті графо-матричного моделювання ЛСП *криза / crisis* виявлено, що поля як кількісно, так і якісно ідентифікуються різними множинами, що пояснюється неоднорідністю лексики за формою і змістом, її структурними особливостями, ознаками узагальнення та конкретизації, зумовленими явищами синонімії, антонімії, полісемії тощо. Матричне представлення лексичного та семного складу ЛСП *криза / crisis* дозволило всебічно схарактеризувати структуру лексичних значень одиниць на позначення кризи, розкрити ступінь семантичної близькості одиниць, виявити характер функціональності сем, представити системні відношення між лексемами поля. За допомогою матриць розкрито семантику поля, що виявляється в одночасній системній значущості як реалізованих відношень, так і потенційно можливих.

Візуалізація семантичної моделі ЛСП *криза / crisis* за допомогою графів мікрополів дала змогу максимально точно визначити місце кожної одиниці у системі поля та представити його мережею безпосередніх та опосередкованих зв'язків між лексемами. Розташування мовних одиниць у графі строго визначене, і кожне слово з'являється в ньому лише один раз. Зіставлювані моделі належать до поліцентричного типу полів з чіткими семантичними центрами – багатозначними одиницями, навколо яких організуються інші одиниці поля. Виявлено, що графи мікрополів ЛСП *crisis* в англійській мові мають складнішу будову, яка відображається в три-, чотири-, п'яти- та більше ступінчастих зв'язках, на відміну від дво-, триступінчастих – в українському матеріалі.

Здійснено кількісно-статистичне вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (за допомогою програми WordSmith Tools 2013) та класифіковано їх у 4 групи (високочастотних, середньочастотних, низькочастотних одиниць та лексем, які не були виявлені у реєстрі текстів). Відмінності виявлено в кількісному представленні зазначених груп та їхньому семантичному наповненні.

Визначено частоту вживання усіх лексико-семантичних варіантів значень лексем *криза, crisis* та встановлено одиниці, що формують їхнє контекстуальне оточення в інформаційних повідомленнях. Подібності у частоті вживання окремих значень лексем *криза, crisis* зумовлені мінливим станом навколишньої дійсності: в тексті актуалізуються ті лексеми, що мають найповніший семантичний потенціал щодо відображення важливих змін та подій у суспільствах.

Виявлено спільну тенденцію найбагатозначніших одиниць щодо максимального характеру функціонування в інформаційних повідомленнях. Найбільше багатозначних одиниць в українському матеріалі фіксується в групах високочастотних та середньочастотних лексем, в англійському – у групах середньочастотних і низькочастотних одиниць.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в апробації розробленої формалізованої методики для теоретико-множинного, графо-матричного, статистичного аналізу інших лексико-семантичних полів, що сприятиме її вдосконаленню.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Засанська Н.Д. Семантичні особливості синонімічного ряду лексики *crisis* / Н.Д. Засанська // Наукові записки. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95. – С. 210–214.
2. Засанська Н.Д. Внутрішня форма лексики *crisis/криза* в англійській та українській мовах / Н.Д. Засанська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 10. – С. 245–252.
3. Засанська Н.Д. Лексема *crisis* у відображенні міфічних образів / Н.Д. Засанська // Мовні і концептуальні картини світу: наукове видання : [зб. наук. ст.]. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 34. – С. 193–198.
4. Засанська Н.Д. Особливості синонімічного вираження лексики *криза* / Н.Д. Засанська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: наукове видання : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – Ч. 2. – С. 55–59.
5. Засанська Н.Д. Особливості лексико-семантичної групи іменників на позначення явища *crisis* / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105. – С. 153–157.
6. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз мікрополів *економічна криза / economic crisis* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна” – Острог : Видавництво Національного ун-ту “Острозька академія”, 2012. – Вип. 29. – С. 281–286.
7. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *труднощі / difficulty* в українській та англійських мовах / Н.Д. Засанська // Мовні і концептуальні картини світу : наукове видання : [зб. наук. ст.]. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 35. – С. 61–70.
8. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *бідність / poverty* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – Вип. 11. – С. 274–280.
9. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз системно-структурної організації мікрополів *економічна криза / economic crisis* в сучасній українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. – Вип. 39. – С. 37–41.
10. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *нестача / deficiency* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 95. – С. 210–214.
11. Засанська Н.Д. Функціональні особливості лексико-семантичних мікрополів *криза довіри / crisis of confidence* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 129. – С. 177–183.

12. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз семантики українських та англійських лексичних одиниць ядерних мікрополів *злам / turning point* / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 43. – С. 118–121.

13. Засанська Н.Д. Особливості функціонування лексико-семантичних мікрополів *злам / turning point* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 137. – С. 114–118.

14. Засанська Н.Д. Особливості функціонування лексико-семантичних мікрополів *екологічна криза / ecological crisis* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 54. – С. 108–110.

15. Засанська Н.Д. Функціонально-прагматичні характеристики комунікативної ситуації *криза / crisis* в українському та англійському медіадискурсах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 145. – С. 307–312.

16. Засанська Н.Д. Одиниці лексико-семантичного мікрополя *ecological crisis* в сучасній англійській мові / Н.Д. Засанська, Н.В. Іваненко // Слов'янський збірник : [зб. наук. ст.]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 71–79.

17. Засанська Н.Д. Семна структура іменників на позначення *economic crisis* / Н.Д. Засанська // Семантика мови і тексту. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 192–194.

18. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз семного складу одиниць лексико-семантичних мікрополів *екологічна криза / eco-crisis* / Н.Д. Засанська // Філологія ХХІ століття : теорія, практика, перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 42–44.

19. Zasanska N. Globalization and perspectives on English / Nadia Zasanska // Мова і суспільство. – 2012. – Вип. 3. – С. 196–201.

20. Zasanskaya N. Application of graph-based algorithms in lexical semantics / Nađezhda Zasanskaya // European Applied Sciences. – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – Vol. 10 (2). – P. 35–37. – ISSN 2195–2183.

АНОТАЦІЯ

Засанська Н.Д. Лексико-семантичне поле *криза* в українській та англійській мовах: графо-матричний і статистичний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2016.

У дисертації запропоновано новий графо-матричний підхід до моделювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах; побудовано матриці мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis*, що презентують співвідношення лексичного та семного складу мікрополів; сконструйовано графи мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis*, які унаочнюють безпосередні та опосередковані відношення між одиницями поля; визначено основні семантичні центри та мікроцентри в організації поля; розкрито характер функціонування одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* у текстах інформаційних повідомлень періодичних видань України та Великобританії.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексема, сема, множина, матриця, граф, семантичний центр, парадигматичні відношення, семантичні опозиції, безпосередні та опосередковані відношення, частотність, лексична сполучуваність.

АННОТАЦИЯ

Засанская Н.Д. Лексико-семантическое поле *кризис* в украинском и английском языках: графо-матричный и статистический аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.21 – структурная, прикладная и математическая лингвистика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2016.

В диссертации предложен новый графо-матричный подход к моделированию лексико-семантического поля *кризис / crisis* в украинском и английском языках; построены матрицы микрополей лексико-семантического поля *кризис / crisis*, представляющих соотношение лексического и семного составов микрополей; сконструированы графы микрополей, которые наглядно демонстрируют непосредственные и опосредованные отношения между единицами поля; определены основные семантические центры и микроцентры в организации поля; раскрыт характер функционирования единиц лексико-семантического поля *кризис / crisis* в текстах информационных сообщений периодических изданий Украины и Великобритании.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексема, сема, множество, матрица, граф, семантический центр, парадигматические отношения, семантические оппозиции, непосредственные и опосредованные связи, частотность, лексическая сочетаемость.

RESUME

Zasanska N.D. Lexical field *crisis* in Ukrainian and English: graph-based and statistical approaches. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.21 – Structural, Applied and Mathematical Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2016.

The thesis presents a new formalized approach to modeling lexical field *crisis* in Ukrainian and English. This research supports structural, systematic approach to the studied lexical field in the above mentioned languages, applying graph and word matrixes methods to analyzing the units of the fields. The study has two major purposes: 1) to investigate structural and semantic relations between the lexemes within the lexical field *crisis* in both languages; 2) to demonstrate the usage of all words of the lexical field in the news texts, revealing their frequency level, typical collocates, functioning of the polysemous words.

The first chapter reveals the notions of lexical system, lexical field, lexical meaning and seme in modern linguistic studies. The results prove that the main goal of the lexical field is the adequate representation of any part of reality or complex of concepts, referring to the defined sphere of human experience. Thus, a language is addressed as an intermediary conceptual zone between human consciousness and reality.

In the second chapter the material and the methods applied in the thesis were defined. On the basis of graph and word matrix approaches the units of the fields were represented in semantic maps, matrixes for illustrating their direct and indirect relations, polysemous words and highly functional semes. The functional aspect of the study aimed at testing frequency of the lexemes in the news texts with the help of WordSmith Tools (2013) programme.

In the third chapter the common and distinctive features of the lexical field *crisis* in Ukrainian and English are revealed on the basis of researching the semantical and structural relations between the elements. As a result of the decomposition analysis, both fields demonstrate complex structure – nine subfields in each language illustrating core of the field, near core zone and periphery. The differences demonstrate the quantity of words in the fields and their semantic structure, paradigmatic relations between the lexemes and types of oppositions within the fields' systems, the representation of graph maps and semantic centers in contrasting lexical-semantic fields.

In the fourth chapter the focus is on the functioning of the words of lexical field *crisis* in the news texts. As a result of statistical measuring of each lexeme's frequency level all words were classified into the groups of high, medium and low frequency lexemes. The results helped to demonstrate the words of high demand for presenting the notion of a *crisis* in the Ukrainian and English news texts. The common feature relates to the high frequency of the words belonging to the subfields *political crisis* and *identity crisis*. The most polysemous words appeared to function in the corpus. The context analysis of the usage of key words *crisis*, *криза* in the news texts indicates the highest representation of the words denoting meanings of *economic crisis* and *political crisis*.

Keywords: lexical field, lexeme, seme, word matrix, graph, semantic center, paradigmatic relations, opposition, direct and indirect relations, usage frequency, collocates.

**НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова**

100317091

Підписано до друку 26.08.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 71.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua

